ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА
14. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/ wiki/

ТОПОНІМИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ (на прикладі перекладів творів Юрія Андруховича)

ТКАЧІВСЬКА М. Р.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Власні назви – це система лексичного кодування індивідуумів, предметів тощо з метою їх розрізнення і розпізнання з поміж інших предметів та індивідуумів.

Відтворення власних назв є одним із найважливіших завдань перекладознавчих майстерень, оскільки вони містять у собі перенесення із мови в мову, код маркування нації і її культури. Пропоновані перекладацькі стандарти стосовно власних назв завжди піддаються коректурам, не завжди виправданому редагуванню та суб'єктивному трактуванню трансляторної тактики. Кожна із таких тактик є обґрунтованою і не завжди належить до усталених. Це стосується ономастичного корпусу в цілому, а також топонімів, які зазнали впливу російської мови і мають різні варіанти відтворення. Наприклад, *Kyiw*, *Kyïv*, *Kiev* та ін.

Проблеми дослідження ономастики в перекладознавстві не залишається поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. А. Г. Гудманян, Р. П. Зорівчак, В. Г. Костомаров, Л. С. Бархударов, П. Г. Зеленський, А. В. Суперанська, Д. І. Єрмолович, В. А. Ніконов, А. М. Фітерман, Т. Г. Левицька, І. П. Литвин та інші вивчали питання відтворення топонімів.

Напрацювання цих та багатьох інших вчених не вичерпують питання потреби дослідження ономастикону та вказують на можливі напрямки його подальшого опрацьовування. Одним із таких напрямків є відтворення топонімів в інших мовах, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою нашої розвідки є аналіз відтворення топонімів на позначення населених пунктів у німецькомовних перекладах прозових творів Ю. Андруховича.

Завдання:

– проаналізувати німецькомовні переклади творів Ю. Андруховича на предмет виявлення топонімів;

– розглянути способи відтворення топонімів на позначення міст.

Існують різні підходи стосовно вибору інструментарію для відтворення власних назв, у тому числі топонімів. З метою збереження національного маркування власних назв при використанні іншої алфавітної системи В. С. Виноградов, С. Влахов та С. Флорін виділяють такі способи їх перекладу як транскрипція, транслітерація та переклад [3].

Одним із найважливіших завдань перекладача є збереження національного колориту топонімікону, вияв творчої індивідуальності при вирішенні деяких питань у виборі способів відтворення топонімів. Важливу роль тут відіграє

джерелознавча література та топонімічні словники. Проте далеко не всі топоніми мають свою графічну фіксацію у словниках чи інформативне представлення в іноземній літературі. Часто перекладач опирається на випробувані способи перекладу та на власну інтуїцію.

Л. М. Воробйова у статті „До питання про норми передачі топонімів іншомовного походження у контексті розвитку української мови“ розглядає три основні етапи формування власних назв в умовах багатомовності: *стихійний етап* – друга половина (XIV – XVII ст. – актуальні зв'язки з Польщею і Литвою, у давньоукраїнській мові переважають польські варіанти норми для ономастичних запозичень, існує тенденція українсько-польської двомовності), *етап орієнтований на російську мову* (1654 р. – 1990 р. – норми в українській топонімії встановлюються адміністративно Російською державою), *науковий етап* (1991 р. – 2006 р. – пов'язаний із проголошенням незалежності української держави науковий етап становлення норм передачі топонімів іншомовного походження) [4, с. 80].

При відтворенні топонімів з української мови на німецьку, спостерігаємо вплив цих етапів на творення німецькомовних відповідників, частина яких є польською калькою, інша – російською. Наприклад: польск. *Wieden* – укр. *Відень.* Російська власна назва *Вена* не прижилася в українській мові. Вважаємо, що варто було б ще вказати на етап приєднання частини земель до Австро-Угорщини та заселення західних земель німецькими колоніями (1772), що мало чималий вплив на розвиток мови, про що засвідчує наявність в українській мові значної кількості австріїзмів. Це не могло не відкарбуватися на топонімах. З'являються німецькі поселення зі своєю мовою і культурою (переселенці із Австрії, Вестфалії та ін.). Відповідно, виникають назви для вже існуючих, а також нових населених пунктів: *Lemberg – Львів*, *Tschernowiz – Чернівці*, *Kaltwasser – Зимна вода* та ін.

При відтворенні топонімів, які мають два відповідники (історичну назву та чинну) для перекладача важливо володіти певною фоновою інформацією і використовувати її відповідно до часового виміру, зазначеного в оригіналі твору, що є досить важливим для обізнаного реципієнта. Інакше це може призвести до непорозуміння.

Як уже зазначалося, існують різні способи відтворення топонімів. Одним із можливих способів є транслітерація. Її застосовують здебільшого тоді, коли мови послуговуються різними графічними системами. Застосовуючи транслітерацію, перекладач не втрачає на питомій вазі перекладу стосовно кількості графічних знаків, але є небезпека втрати вихідної форми назви, коли йдеться про зворотне відтворення.

Переважна більшість топонімів відтворюється за допомогою транскрипції, тобто засобами графіки, що сприяє ідентифікації предмета в чужому мовному просторі, зберігаючи його національно-мовну приналежність. Позначаючи єдиний у своєму роді реальний або вигаданий територіальний об'єкт, топонім не втрачає своєї значущості стосовно номінативно-диференційної функції.

Використання транскрипції при відтворенні маловідомих українських та іноземних топонімів на позначення міст є прерогативою перекладача, якщо вони не внесені до словників. Для відтворення інших іноземних топонімів

перекладач зазвичай послуговується традиційними графічними формами, зафіксованими у словниках (Порівняємо: укр.: "… *небо над Ліссабоном, Мадридом, Бордо, Парижем, Ліллем, Брюселем, Дортмундом, Ганновером, Мальборком, Калінінградом, Вільнюсом, Ригою, Таллінном, Петербургом, Москвою, Мінськом, Варшавою, про небо над Берліном*" [12, с. 388–389] – нім.: "… *vom Himmel über Lissabon, Madrid, Bordeaux, Paris, Lille, Brüssel, Dortmund, Hannover, Malbork, Kaliningrad, Vilnius, Riga, Tallinn, Sankt-Petersburg, Moskau, Minsk, Warschau, vom Himmel über Berlin*" [13, с. 319]).

Номінативна функція топонімів, призначена для розрізнення однотипних об'єктів, є носієм прозорої чи прихованої етимології, що супроводжується як суб'єктивними, так і об'єктивними передумовами, наприклад, місцезнаходженням, тобто географічними чинниками (Західний Берлін – Westberlin), проживання на даній території певної групи людей, визначних осіб, засновників та ін. (напр.: Станіслав – Stanislav). Топонім Станіслав (австр. *Stanislau,* рідне місто Ю. Андруховича, з 1662 до 1772 року і з 1918 до 1939 року місто носило назву *Станіславів (польськ. Stanisławów)*, нині Івано-Франківськ), також презентовано у романі "Таємниця" у його скороченій сленговій формі *Франик*, що є розмовним молодіжним варіантом позначення міста. При перекладі обидва варіанти топоніма *Станіслав* і *Станіславів* перекладач відтворює єдиним варіантом – *Stanislau*, щоби, ймовірно, уникнути плутанини та додаткових пояснень (порівняємо: укр.: "*Його дивізію з усіма тягачами й зенітками розгорнули про всяк випадок в околицях* ***Станіславова****, хоч тоді вже, зрештою,* ***Франика***" [12, с. 19] – нім.: "*Seine Abteilung mit Raupenschleppern und Flugabwehrgeschützen wurde in Bereitschaft versetzt und in der Nähe von* ***Stanislau****, vielmehr schon* ***Franyk****, am Fluß zusammengezogen*" [13, с. 19]).

Зворотній переклад є важливою формою відтворення власних назв, джерелом яких є цільова мова. Для творів Ю. Андруховича характерна значна кількість німецьких топонімів, які відповідають мові-джерелу, що є одночасно мовою-реципієнтом (мова-реципієнт → оригіналу тексту → мова-реципієнт). (порівняємо: укр.: "*Це трапилося вночі, коли не помиляюся, на 37-му кілометрі автобану А93 між* ***Нюрнбергом*** *та* ***Швандорфом***" [12, с. 9] – нім.: "*Nachts, wenn ich mich nicht irre, bei Kilometer 37 der Autobahn A93 zwischen* ***Nürnberg*** *und* ***Schwandorf***" [13, с. 12]).

Використанням графічної системи мови-джерела характерна і для топонімів із слов'янських мов (словацька, чеська, польська): *Кошице – Košice, Вроцлав – Wrozław, Черна-над-Тисою – Čierne nad Tisou, Перемишль – Przemyśl, Подєбради – Poděbrady.*

За допомогою транскрипції передаються топоніми, які є носіями певної конотації. Так, при згадці власної назви *Чорнобиль* мова не йде про конотацію, закладену в топонімі (назва рослини *полин* – нім. *Wehrmut*), а про топонім, який вміщає в собі додаткову інформацію про подію, яка сколихнула світ у квітні 1986 року, тобто вибух на Чорнобильській АС. Оскільки Українська РСР належала до колишнього Радянського Союзу, засоби масової інформації послуговувалися російськомовним варіантом топонімів, який за короткий час став відомим у світі як Чернобыль (рос. варіант), який фонетично відрізняється від українського варіанту голосною у корені (о – е). Саме такого варіанту

притримується перекладач при відтворенні власної назви (порівняй: укр.: Чорнобиль [12, с. 253] – нім.: Tschernobyl [13, с. 208]).

До транскрипції перекладач вдається і при відтворенні так званих фіктивних топонімів, до яких належить маленьке містечко західної України Чортопіль, і про яке йдеться в романах "Дванадцять обручів" та "Рекреації". Варто зазначити, що власна назва Чортопіль справді існувала і, згідно з переказами, до 14 століття належала сьогоднішньому Маріямполю у Галицькому районі Івано-Франківської області. Гадаємо, що у романах Ю. Андруховича мова не йшла про колишній Маріямпіль, а про фіктивну власну назву. При її відтворенні на німецьку мову перекладач вдається до транскрипції, ставлячи його в один ряд із існуючими топонімами, не наголошуючи на семантиці. (укр.: Чортопіль [11, с. 76] – нім.: Tschortopil [14, с. 86].

Прозові твори Ю. Андруховича не позбавлені суплетивних форм топонімів із кількома варіантами відтворення. При передачі топонімів латиницею бралися за основу домінанти транскрипції з російської мови. Після розпаду Радянського Союзу державною мовою в Україні стала українська. Російська мова втратила свій попередній статус, що спричинило зміну написання латиницею українських топонімів, яка ще не завжди стверджується у лексикографічний джерелах, довідковій та художній літературі. Наприклад, така русифікована фіксація спостерігається і в перекладах романів Ю. Андруховича столиці України (укр. ***Київ*** – нім. ***Kiew***, а не *Kyjiv*), як зобов'язують правила сучасної транскрипції.

Іншою причиною різних варіантів відтворення українських власних назв на позначення міст є їх історична приналежність до інших держав (Польщі, Австро-Угорщини). Наприклад, ***Львів – Lwiw / Lviv / Lemberg***; ***Чернівці – Czernowiz / Tscherniwzi***, ***Київ – Kiev / Kyjiw***. Так, вектори багатьох кроків героїв Ю. Андруховича починаються із міста Лева, яке є перехрестям багатьох культур, мов і традицій (пор.: пол. – ***Lwów***, рос. – ***Львов***, нім. – ***Lemberg***, лат. – ***Leopolis***, вірм. – **Լվով** (*Львов*)). Так, у романі "Дванадцять обручів" автор вдало поєднує в цьому "діахронічно нашарованому просторі" героїв роману, незважаючи на те, що вони нерідко віддаляються одні від одних своєю сутністю, моральними принципами та світоглядом. Розповідаючи про фотографії головного героя, автор подає місце фіксації світлин, а саме, місто Львів. При відтворенні такого топоніма, перекладач надає перевагу історичному минулому міста та приналежності до Австро-Угорської монархії, що засвідчує суплетивна форма топоніма (пор.: укр. "*Він опублікував свої фотографії з Карпат і* ***Львова*** *в кількох маргінальних часописах…*" [11, с. 17] – нім. "*Seine Fotografien aus den Karpaten und* ***Lemberg*** *veröffentlichte er in marginalen Zeitschriften…*" [14, с. 12]).

При відтворенні польських топонімів, модифікація яких пов'язана із зміною їх приналежності до різних держав, перекладач не завжди звертається до суплетивності (пол. ***Wrocław*** до 1945 року носив назву (нім.) ***Breslau***). Передаючи цю власну назву, перекладач послуговується лексемою, закріпленою у польській мові, а саме – **Wroclaw** (польське графічне оформлення), оскільки у тексті йдеться про перебування героя в сучасному місті (пор.: укр.: "*на зворотному шляху з Франика до Берлін*а, *записав у* ***Вроцлаві*** *з "Карбідо" музичний альбом*" [22, с. 6] – нім.: "*auf dem Rückweg von*

Franyk nach Berlin, nahm ich in ***Wroclaw*** *mit der Gruppe* "*Karbido*" *eine Platte auf*" [13, с. 8]).

Збереженням національної маркованості спостерігаємо і в польських топонімах, історично пов'язаних з історією західної України. Перекладач вдається до відтворення власної назви за допомогою польської графічної системи із використанням діакритичних знаків (пор.: укр.: "*… тим часом з* ***Перемишля*** *… вже систематично надходили тривожні і приголомшливі звістки…*" [11, с. 132] – нім. "*… und derweilen traten aus* ***Przemyśl*** *… die frappierendsten Nachrichten…*" [14, с. 120], а також наступні власні назви – укр.*:* Лодзь [12, с. 209] – нім.: Lódz [13, с. 172], укр.*:* Варшава [12, с. 342] – нім.: Warschau [13, с. 280], укр.*:* Тарнов[11, с. 11] – нім.: Tarnow[14, с. 13], укр.: Краків [12, с. 342] – нім.: Krakau [13, с. 280]).

Отже, топоніми – це не тільки ідентифікаційні назви населених пунктів, а й безеквівалентні носії колориту, які потребують бережного ставлення до себе. При їх відтворенні німецькою мовою, перекладач повинен зважати не тільки на фонетичні і структурні особливості мови-джерела, але й на походження топоніма та його представлення в історичному ракурсі. При цьому основною метою перекладача залишається – не лише зберегти адресну чи інформативну функції, але й залишити топонім максимально відповідним до джерела його походження. У нього завжди існує небезпека – зробити помилку, яка може цілковито зруйнувати власну назву. В іншому випадку є потенційна небезпека для іноземного реципієнта – повного сплутання власних назв, або ж загрузання в історичних нетрях.

Як показують результати дослідження, перекладачка С. Штьор творчо підійшла до перекладу топонімів, орієнтуючись як на реципієнта, так і на відповідність оригіналу. Більшість топонімів відтворено за допомогою транскрипції, що сприяє ідентифікації предмета в чужомовному просторі. Значна частина топонімів адекватно відтворена методом транслітерації. Деякі назви не відповідають фонетичним нормам цільової мови, зберігаючи традиційну форму. Наявність топоніма у лексикографічних джерелах полегшує працю перекладача. При їх відсутності важливою є особлива уважність і ретельність, а також мовна і позамовна підготовка перекладача, результатом якої є правильний вибір способу перекладу зі збереженням національно-мовної приналежності топоніма. Характерною особливістю Ю. Андруховича є експериментування зкомпозицією твору, закладання в нього підмурівків не тільки з огляду на культурну і часову різноплановість, але й на топонімічне розмаїття, починаючи із українських населених пунктів, аж до далекого зарубіжжя. Присутність значної кількості власних назв, в тому числі топонімів, є невід'ємним атрибутом не тільки Ю. Андруховича, але й українського постмодернізму в цілому. Тому така тематика має потребу в подальших дослідженнях, важливих як і для лінгвістів, так і для перекладачів. Уважне ставлення перекладача до кожного топоніма зі збереженням номінативно-диференційної функції та без порушення національно-мовної приналежності належить до важливих пріоритетів трансляторної майстерності і потребує постійного вправляння, опираючись не стільки на перекладацьку інтуїцію, як на джерелознавчу літературу.

ЛІТЕРАТУРА
1. Влахов С. Непереводимое в переводе. Реалии / С. Влахов, С. Флорин // Мастерство перевода : [сб. ст.] – М. : Сов. писатель, 1970. – С. 432–456.
2. Воробйова Л. М. До питання про норми передачі топонімів іншомовного походження у контексті розвитку української мови / Л. М. Воробйова. – Вісник СумДУ. Серія : "Філологія". – № 1'2007. – Т. 2. – С. 70–80.
3. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : дис. доктора філол. наук : 10.02.16 / Гудманян Артур Грантович. – Ужгород, 1999. – 446 с.
4. Коптілов В. В. Першотвір і переклад : Роздуми і спостереження / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Дніпро, 2002. – 216 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2000. – С. 98–128.
6. Паламарчук О. Л. Вопросы перевода ономастической лексики в славянских языках / О. Л. Паламарчук // Современные славянские культуры : развитие, взаимодействие, международный контекст. – К., 1982. – С. 398–401.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М. : USSR, 2007. – 368 с.
9. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / Werner Koller. – Wiesbaden : Quelle und Meyer, 2004. – 343 S.
10. Koß G. Namenforschung : Eine Einführung in die Onomastik / Koß Gerhard. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2002. – 248 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ
11. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович. – Львів : Критика, 2003. – 323с.
12. Андрухович Ю. Таємниця / Юрій Андрухович. – Харків : Фоліо, 2008. – 477 с. Andruchowytsch J. Geheimnis / Jurij Andruchowytsch. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2008. – 387 S.
13. Andruchowytsch J. Zwölf Ringe / Jurij Andruchowytsch – Frankfurt am Main : SuhrkampVerlag, 2005. – 305 S.

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НОВИХ СМИСЛІВ У ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ОРИГІНАЛУ Й ПЕРЕКЛАДУ

ЧЕНДЕЙ Н. В.
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

Метафора впродовж довгого часу привертає увагу як зарубіжних, так і українських мовознавців, і займає особливе місце в теорії семантичних, стилістичних, синтаксичних, психолінгвістичних, прагматичних і когнітивних досліджень [1; 2; 4; 5]. Попри велику кількість теорій метафори загалом і процесу метафоризації зокрема, досі залишаються невирішеними питання природи і властивостей метафоричного переносу.